

ЛЕКЦІЯ 4. ІДЕАЛИ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ОСВІТИ

У лекції розглядаються наступні питання: ідеал освіченості; освіченість як іншність; освіченість та ідеал освіченості в різних філософських концепціях та суспільствах; homo educatus – новий еволюційний тип людини; єдність мети і результатів освіти; загальна мета і її результати; проміжна мета і результати освіти; особистість людини як результат освіти; критерії результатів освіти; якість освіти як критерій освіти: суспільний вимір результатів освіти.

4.1. Ідеал освіченості. Освічений як інший. Освіченість та ідеал освіченості в різних філософських концепціях та суспільствах. Питання про суть та трансформацію ідеалу освіченості є достатньо складним і таким, що не має однозначного трактування, оскільки його інтерпретація філософії історично зумовлена.

Ідеал освіченості здавна був предметом прискіпливої уваги філософів; у сучасній філософії освіти також вдалось поглянути на цю проблему. Зокрема, ідеалу освіченості приділялась увага з боку Піфагора, Платона, Аристотеля, Цицерона, Квинтіліана, в епоху Середньовіччя – А.Августина, Т.Аквінського, П.Абеляра, Р. Бекона, в епоху Відродження та Нового часу - Т.Мора, Т.Кампанелли, М. Монтеня, Ф. Бекона, Р. Декарта, Д.Локка, Лейбніца, Б. Спінози, Ж.-Ж.Руссо; досліджували його також визначні представники сучасної філософської думки кінця XIX і XX століть Ф. Ніцше, Д.Дьюї, К.Ясперс, М.Гайдеггер, А.Уайтхед, Дж. Мур, К.Поппер, Б.Рассел та інші.

Кожен історично визначений час залишив по собі характерне для нього розуміння ідеалу освіченості. Образно кажучи, пробираючись крізь терни передбачення, людина то піднімалася до *акме* – зрілості розвитку, то знову опускалася на дно гріховного буття, постійно балансує на межі добра і зла. Пізнаючи світ, вона отримувала зиск, але, водночас спричинювала нові проблеми. Людина повсякчас боролася сама з собою, постійно змінючись у цій боротьбі.

У ранньому (родовому) суспільстві освіта (у її первинних інваріантах, адже ще не відбулося виокремлення її як окремої сфери життєдіяльності) допомагала сформувати індивіда, який міг би забезпечити себе елементарними засобами існування; забезпечувала його ідентифікацію, як члена певної людської спільноти, яка вирізнялася від будь-якої іншої групи тварин, божеств, стихій. Набуття людиною досвіду і навичок виживання в певному природному середовищі, акумулювання культурних зразків діяльності, норм, цінностей, звичаїв і традицій сприяли нагромадженню знань, що мали передаватися наступним

поколінням. Відтак, відповідальність за збереження співтовариства в цілому покладалась на особу і на її взаємодію з іншими людьми та групами осіб суспільства.

Осмислення ідеї освіти загалом та ідеалу освіченості зокрема розпочалося з мислителів стародавнього світу, починаючи з архаїчних культур Індії, Китаю, Єгипту та Вавилону. В індійських філософіях освітні ідеали були пов'язаними із концепцією пізнання, яка розкривала шлях до спасіння, звільнення людини від залежності у будь-якому її прояві за допомогою філософських знань, набутих у процесі пізнання людиною самої себе.

Серед китайських філософських систем варто виділити конфуціанство і даосизм. Ідеалом людини для Конфуція був «шляхетний муж» – людина, яка зрозуміла свій «дао» як шлях оволодіння морально-етичними якостями: людинолюбства (жень), обов'язку (і), норм поведінки (лі), знаннями (чжи), вірністю (синь) і синівською повагою (сяо). Таке розуміння Конфуція виразно проявляється у висловлюванні: «Ремісник живе в майстерні, щоб досконало опанувати свою справу. А шляхетний муж вчиться, щоб зрозуміти свій Дао». Конфуцій закликав своїх учнів мовчки пізнавати, жадібно вчитися і вчити інших без втоми; вчитися так, наче боїшся не досягнути знання та втратити їх; не робити іншим те, що б ви не хотіли, щоб робили вам (золоте правило моралі).

Він вважав, що освіченою людиною можна назвати того, хто, не зважаючи на свій розум, любить вчитися. Конфуцій, описуючи власний шлях зростання як Учителя, казав, що у п'ятнадцять років він звернув свої думки до навчання, у тридцять – здобув самостійність, у сорок – звільнився від сумнівів, у п'ятдесят – пізнав волю неба, у шістдесят – навчився відокремлювати правду від неправди, а у сімдесят – став іти за бажанням свого серця, не порушуючи ритуалу. Відтак майже 2,5 тисячі років тому Конфуцій не тільки запропонував, але й особисто зреалізував ідею освіти упродовж життя, яка лише наприкінці XX століття стала провідною освітньою парадигмою.

Лао-цзи, родоначальник даосизму, проголосив своє бачення освітнього ідеалу. Людина, за Лао-цзи, має йти природнім шляхом (дао) самоспоглядання і самозаглиблення: «Той, хто знає людей – розсудливий. Той, хто знає себе – просвітлений. Той, хто перемагає себе – могутній... Хто діє з наполегливістю, має волю. Хто не втрачає свою природу, довговічний». Пізнання законів, які управляють життям, і є для людини освітою. У даосизмі життя було великою цінністю, у цьому концепті здатність людини досягати довголіття оліття, радіти життю, уникати мудрування було показниками високого духовного рівня людини. В одному даоському трактаті сказано: «Мудрий ... такий піднесений, що у його присутності царі і знатні люди забувають про чини і нагороди і перетворюються у скромників. Він уміє насолоджуватися речами. ...він не говорить ні слова, а наповнює людей гармонією, завжди поряд з людьми і спонукає їх бути самим собою».

Давньогрецькі філософи з їх зануреністю у проблему людини як явища феноменологічного порядку були тісно пов'язані з імперативом усієї грецької культури – закликом до самопізнання. Суть

освіти для них полягала у самопізнанні людини, а ідеал освіти й освіченості – у *калокагатії* (від гр. *kalos* - гарний, прекрасний, *agathos* - добрий) - давній ідеї виховання досконалої людини, що передбачає гармонійне поєднання в людині тілесної духовно-моральної досконалості, краси і добра.

Філософське осягнення ідеї освіти і освітнього ідеалу давньогрецькими мислителями стало підмурком для розвитку освіти на всьому європейському духовно-культурному просторі. Вустами Фалеса давньогрецька філософія постміфологічного періоду, проголосила пріоритет людини. Пізнай самого себе (гр. *Gnothi seauton*, лат. *Nosce te ipsum*) – надпис на храмі Аполлона в Дельфах як заклик бога Аполлона до кожного, хто входив. За переказами, ця ідея була подарована Аполлону «сімома мудрецами». Її автором в античних джерелах найчастіше називають мудреця Хілона, іноді – Фалеса або інших мудреців. Як можна помітити, концепція самопізнання, сягає найбільш глибокого коріння історії цивілізації.

Ідеал освіченості					
Філософ	Ідеал	Визначальна риса	Моральні якості	Тривалість освіти	Нові освітні ідеї
Конфуцій	Шляхетний муж	Усвідомлення власного морального шляху	Людинолюбство. «Золоте правило» моралі	Упродовж життя	Безперервність освіти. Ідеї учителя, нерозривності навчання і виховання
Сократ	Той, хто знає благо	Самопізнання	Безкорисливе служіння істині. Нічого понад міру	«...Знаю, що нічого не знаю...»	Суб'єкт-суб'єктна освіта. Діалогічний метод. Духовне народження
Платон	Мудрець-філософ	Пізнання ідеї	Добродіяння: стриманість, мужність, мудрість	Постійне прагнення пізнати прекрасне	Освіта як цінність. Якість освіти. Базова філософська освіта. Інтелектуалізований правитель
Аристотель	Гармонійно розвинений громадянин	Природовідповідність	Поєднання інтелекту і чеснот	Виховання дитини починається з батьків	Законодавство про виховання. Виховання – загальнодержавна справа

Ідея калокагатії була особливим предметом роздумів Сократа, а для його учня Платона вона була вищим освітнім еталоном. Освітній ідеал, за Сократом, це людина, яка знає благо (знання), провідними її рисами є прагнення до самопізнання і безкорисне служіння істини. «Знаю, що нічого не знаю» – стверджував мислитель, усвідомлюючи відносність знань, їх невичерпність та неперервність освіти. Платон наголошував на тому, що кожен повинен усвідомити ідею – заради чого жити. У людині найбільш цінні такі моральні риси, як добродіяння, стриманість, мужність і мудрість. Вона має постійно вчитися і прагнути прекрасного. Аристотель висунув ідею гармонійного розвитку громадянина, поєднання розумової і фізичної праці.

Про калокагатію як про норму виховання, що існувала ще за часів легендарної Атлантиди, Платон згадував вустами єгипетських жерців у своєму знаменитому діалозі «Критий»: «Такими вони були, і таким чином вони справедливо управляли своєю країною і Елладою; у всій Європі та Азії не було людей більш знаменитих і прославлених за красу тіла і за багатосторонню чесноту душі». В еллінів був ще один найважливіший сенс поняття – «Агатон» - атрибут Бога доброти, що полягав у бажанні давати, нічого не потребуючи взамін.

Якщо Платон розумів калокагатію як особливий психологічний стан людини, гармонію її душі й тіла, то Аристотель вважав, що калокагатією володіє лише людина, яка здатна здійснювати хороше і прекрасне саме заради прекрасного, а сама калокагатія - це цілісність людини, яка проявляється у єдності та взаємопроникненні всіх існуючих чеснот; консолідований моральний ідеал й ідеал освіченості.

Давньоримський ідеал «оратора» ґрунтувався на багатознанні й відрізнявся практицизмом за своєю спрямованістю, а ідеалом освіченого візантійця вважалась людина з греко-римською класичною освітою і християнським світоглядом. Такий ідеал сформувався як перехідний від античного до середньовічного.

Довший час формування освітнього ідеалу відбувалося під впливом когнітивно-освітньої парадигми, за якою головним завданням, яке ставилося перед людиною, було засвоєння, збереження й передавання знань і традицій від покоління до покоління. Місія ж розвитку особистості в освіті, як правило, не усвідомлювалась. Так було в шумерській, єгипетській, спартанській школах, а також у Київській Русі та Західній Європі доби Середньовіччя і Нового часу. Особистість, у баченні когнітивістів, була не ключовим суб'єктом, а лише *засобом* в освіті, що й зумовлює її спрямування на досягнення визначених кимось, але не нею самою, цінностей (зазначене було також практикою радянської системи освіти: освіта та її функції зводили до досягнення політичних цілей, що визначалися партійними документами та іншими приписами).

Духовна досконалість людини посідає провідне місце в середньовічному освітньому ідеалі, а розвиток схоластики зумовлює особливу місце в ньому логічного мислення. У Середні віки творцем

ідеалу освіченості була Церква, а сам цей ідеал був пов'язаний з розумінням людиною свого призначення, меж свого існування і свого служіння Богу, для чого школа формувала людські душі шляхом виховання волі, дисципліни і слухняності. Етапним періодом генези ідеалу освіченості в середньовічній Європі стало формування міст, відкриття перших університетів та міських шкіл.

В епоху Відродження та Нового часу перше місце за важливістю посідають дослідно-експериментальне природознавство і математика, що в подальшому було доповнено ідеєю професіоналізації освіти. У XIV-XV ст. ідеал освіченості формувався в атмосфері абсолютизації необмежених можливостей людини, торжества розуму та орієнтації на «всебічно розвинену» особистість. Відтак, в новому ідеалі освіченості церковні авторитети змушені були поступитися місцем досвіду. Представники еліт перейнялися упевненістю в невичерпному потенціалі людської природи; провідні позиції посіли науки, що досліджували людину та визнавали її велич. Відтоді розвиток творчої, активної, здатної до самостійного прийняття рішень особистості стали провідними ідеями ідеалу освіченості.

Зародження фабричного виробництва та індустріалізація, що охопила Європу висунули на перший план практичну і знайому людину, так званого англійського джентельмена.

Сучасна парадигма освіти полягає у її неперервності та поліваріатності, при цьому відбувається відхід від абсолютизації знань, оскільки в сучасних умовах інформаційного буму, визначальним є вміння відбирати знання та інформацію, а також їх використання, що має відбуватися на основі загальнолюдських цінностей. Освітнім ідеалом сучасності є *homoeducatus*, людина в якій поєднується освіченість та духовність.

Ідеал освіченості – це бажаний образ освіченої людини, якій притаманні певні якості, що мають нормативний характер і визначають спосіб її життєдіяльності.

Як вже зазначалось, сучасна філософія до проблеми ідеалу освіченості ставиться поліваріантно. Так, постмодерністи роблять ставку на педагогічний експеримент; класична педагогіка базується на ідеї розвитку розумових і творчих здібностей на основі вічних цінностей світової культури. Прихильники технократичного підходу до освіти, фактично ототожнюючи поняття «освіта» й «набуття кваліфікації», виступають за ранню професійну спеціалізацію та підготовку кваліфікованих фахівців для потреб ринку праці.

Відтак, кожному суспільству і різним історичним епохам відповідають своєрідні ідеали освіченості, що відрізняються за змістом і засадничим цінностям. Без урахування цієї специфіки система освіти перестає задовольняти освітні потреби сучасного суспільства, входить у смугу глибокої кризи.

Відштовхуючись від категорій «освічена людина», «освічене суспільство», зазвичай наголошують на змісті «освіченості», знаходячи в ньому ряд позитивних рис, позитивних властивостей суб'єкта, які пов'язуємо із процесом освіти. Але сама освіта у вигляді системи певних об'єктів, процесів і відносин не гарантує формування тих властивостей, які відрізняють «освіченого» як *іншого* від «неосвіченого».

Формально освіченою вважається людина, що закінчила всі або деякі щаблі існуючої системи освіти, від школи до університету або докторантури. Проте якісна визначеність результату освітнього процесу не збігається із цими рівнями. У першому випадку освіту можна визначити як процес формування освіченості, а у другому - як кваліфікований (кваліфікаційний) результат цього процесу. Таким чином, основою поняття освіти є поняття освіченості як певної якісної визначеності, реалізованої у властивостях індивідуального або групового суб'єкта/

Щодо поняття освіченості, то така характеристика за змістом і сутністю наближена до культури суб'єкта (у значенні «культурна людина», «культурне співтовариство»). Та все ж освіченість не тотожна культурі. По-перше, культура здатна відчужуватися від суб'єкта й, втілюючись у матеріальних об'єктах, набувати автономного існування. Освіченість же неодмінно сполучається із суб'єктом, вона актуалізована, виявлена в ньому (суб'єкт тут розуміється гранично широко - індивід, група, верства, суспільство).

По-друге, не всяка культура асоціюється з освіченістю. Оскільки освіченість пов'язується із соціальним схваленням або позитивною соціальною оцінкою, то її сутність і зміст у кожному конкретно-історичному суспільстві буде становити свій специфічний набір якостей суб'єкта, або елементів, актуалізованих у цій культурі. І визначатися цей набір буде не довільно й хаотично, а завжди як детермінована система соціально-значимих позитивних цінностей конкретного суспільства.

Першою історичною формою освіченості було мудрування, а ідеалом освіченої людини був мудрець, який виокремлював у культурі найпотаємніші смисли, найбільш значущі для суспільства цінності, найважливіші твердження. Сентенції, притчі, міфи й розповіді навчених життям людей були квінтесенцією культури народу. Поступово до цієї культури прилучалися нові покоління, проходячи своєрідні обряди ініціації.

З часом мудрування перетворилися у філософію, обговорювалися «вічні питання» людського життя й основні підвалини культури, які були важливими для розуміння образу Людини, але поки що не були безпосередньо спрямованими на формування людини у полі цього образу. Ще пізніше виникла педагогіка, яка спочатку означала просто супровід дітей у школу, а пізніше супровід їх у культуру. Мудрування, яке поєднувало в собі самосвідомість культури та зв'язки з нею, розпалося на філософію й педагогіку.

Шлях людини до освіченості пролягав через освоєння та залучення суб'єкта до тієї частини культури, до того соціально-історичного досвіду, в якому реалізується вся сукупність позитивних результатів людської діяльності (матеріальної та духовної), позитивно значущих для людини, яка живе у конкретному суспільстві.

Результатом освіти сформована й виявлена якість під назвою «освіченість», а також шаблі її формування. При цьому важливо з'ясувати ряд питань:

по-перше, про яку культуру йде мова;

по-друге, без якої частини цієї культури неможливе формування освіченої людини;

по-третє, на якій стадії соціалізації можна говорити про те, що процес освіти якісно відбувся, а далі йдуть лише кількісні зміни тих або інших параметрів;

по-четверте, які елементи культури одержують сутнісний статус, формуючи кістяк освіченості.

Щоб дати відповіді на ці та інші запитання, необхідно мати критерії виокремлення у культурі тих її фрагментів, які є невід'ємними, атрибутивними властивостями освіченості. Зазвичай сума цих невід'ємних фрагментів культури для кожного суспільства та історичної епохи змінна. Унаслідок цього динамічного процесу складно виявити повний набір необхідного якісного культурного і наукового багажу знань для досягнення статусу освіченої людини. Наприклад, в античні часи показником освіченості було знання культурної традиції Греції і благочестиве діяння, а в Середньовіччі – знання і дотримання приписів Святого письма.

Отже, ідеал освіченості не завжди був втілений у наукових і професійних знаннях хоча б тому, що наука і праця вимагають спеціальної підготовки. Цей ідеал сьогодні все більше вступає у суперечності із модерними завданнями, що повсякчас постають перед соціумом, а тому ідеал повинен змінитися, перейшовши з мети у засіб. Для досягнення ідеалу освіченості потрібно прискорювати зміни засобів і методів, принципів організації освітньої практики.

Загальне уявлення про найбільш важливі й ціннісні елементи культури у їх максимально повному втіленні в особистісних якостях людини виражені в ідеалі освіченості, що складається в суспільстві. На основі цінностей та освітнього ідеалу складається парадигма освіти як провідна ідея і спосіб діяльності конкретного педагогічного співтовариства в конкретну епоху. У рамках цієї парадигми через концепції освіти, принципи, підходи до формування її змісту й способів організації, уявлення про бажані результати складаються різні освітні моделі - розумові конструкції, що схематично відображають освітній процес і функції його учасників. Цінності, що покладені в основу освіти та освітній ідеал, відображають стан суспільства, тією чи іншою мірою

сприяють його подальшому прогресу. Найчастіше освітній ідеал існує у вигляді нечітких і неоднорідних уявлень про те, що таке «добра освіта»; освітній ідеал втілений у понятті «освіченість».

Освіченість – це доволі широке поняття, що характеризує особистісні та суспільні освітні надбання, це якісна визначеність, реалізована у властивостях індивідуального або соціально-групового суб'єкта. Стрижневим елементом освітнього ідеалу, його компонентом, що визначає характер соціально-особистісних досягнень особиста операційну схему відтворення особистості того або іншого типу, в освітньому процесі виступає спосіб вирішення проблемних ситуацій. Цей спосіб пов'язаний із ціннісним інваріантом даної культури, визначається ним і відтворює його в соціально-особистісних якостях людини, яка навчається. Досягнення цілей освіти визначається освіченістю, рівень якої характеризують індивід і суспільство, вони проявляються у свідомості людини та суспільній свідомості, а також характері поведінки індивіда та різних об'єднаннях людей.

Отож, критеріями освіченості є:

- ясність і чіткість понять, якими оперує людина;
- визначеність і конкретність мислення;
- уміння виявляти невирішені проблеми, ставити запитання й висувати гіпотези;
- усвідомлення зв'язків між предметами і явищами, виявлення дійсних тенденцій у розвитку процесів;
- здатність передбачати розвиток подій на основі ретельного аналізу наявних тенденцій; кількість і якість процесу й продуктів праці;
- поведінка людини.

Відтак освічена людина набуває нових якостей, вона стає іншою ніж була до того, як стала на шлях освіти. Її «іншість» виявляється у набутті нових рис, які виокремлюють людину у загальнокультурному та цивільно-правовому сенсі, вона засвідчує моральну зрілість особистості, її внутрішню суверенність у поєднанні з відповідальністю. Освіченість, як іншість, розуміється не як багатознання і володіння набором професійних навичок, а як розвиненість різноманітних здатностей системного характеру, високий ступінь їхньої продуктивності, що засвідчує досягнення гармонійності між природною істотою і цивілізованою людиною за рахунок подолання природності на користь цивілізованості. М. Мамардашвілі вважав, що «...людині за природою не властиво бути людиною», а відтак набуття іншості це завжди внутрішня боротьба людини зі своєю природною сутністю, що допомагає стати «на визначене мені як суб'єкту місце».

Набуття суб'єктності є визначальним критерієм освіченого, як іншого, оскільки освіченість скорочує залежність людини, відкриває для неї можливості вияву своєї суб'єктності. Набуваючи освіту, людина одночасно поглиблює свою іншність, вона все більше стає вирізнятися способом життєдіяльності, підходами до розв'язання проблем міжособистісних відносин, загалом умінням комунікувати, взаємодіяти і конкурувати. Освіченість дає можливості людині ще більше виявляти свою багатомірність, вже в процесі навчання вона стає вихованцем, учнем, студентом, слухачем, що змушує її набувати нових вмінь, виконувати нові соціальні ролі – школяра, студента, однокласника, однокласника тощо. У процесі навчання людиною набуваються нові вміння, формуються навички і компетентність, що робить її кожен раз іншою, інтелектуально, психічно, фізично й духовно розвиненішою. Багатомірність людини, а відтак і іншність зростає після закінчення навчального закладу, що пов'язано зі зміною соціального статусу з учня на студента, зі студента на працівника.

Навчальний заклад є лише частиною зовнішнього світу який впливає на людину, але при цьому організованою та цілеспрямованою частиною. Як зазначав Мамардашвілі: «... Саме розуміння дій людини через організовані на неї впливи зовнішнього світу передбачають онтологічно всередині себе деякі допущення усього світу, тобто такого світу, де все минуле наче зійшлося в крапці, як висловлювався Кант, де актуалізується вся можлива сукупність експериментальних взаємодій і де наступні (і нами бачені) дії розгортаються наче в такому просторі і часі, що вона, наче прилягає до індивідуальної дії, повністю визначає її траєкторію». Це висловлювання переконливо демонструє роль освіти у набутті людиною іншності.

Розгляд освіченості через призму іншності дає можливість побачити траєкторію розвитку особистості, якісні зміни у різних параметрах її життєдіяльності. Іншності, в наслідок зростання освітнього рівня, набуває не тільки особистість, а й певний соціум, суспільство загалом, цивілізація...

Освіта сприяє відтворенню у кожній людині певних людських якостей через навчальну діяльність, яка завжди має бути виховуючою, через виховання, яке завжди має бути навчаючим, через засоби, методи і технології, які спрямовані на розвиток особистості.

Це потребує моделювання такої системи освіти, в якій чільну роль відігравала б не традиційна трансляція знань, умінь, цінностей, норм поведінки й т.д., а створення умов для максимально можливої адаптації й розвитку кожної конкретної особистості, її внутрішню роботу над собою, що має на меті подолання людиною істоти й досягнення суб'єктності.

Проблема освіченості в теорії й практиці освіти складається в постійному протиріччі між обсягом накопиченого людством знання й індивідуальних особистісних здатностей і потреб у їхньому засвоєнні й використанні. Нині формуються нові стандарти культурності й освіченості, які стануть орієнтирами в стратегічних напрямках розвитку освіти й організаційних моделей освітніх установ. Відтак, правомірним є питання про зв'язок освіти з поняттям «освічена людина» у XXI ст. освіченість не може бути уніфікованою або застиглою. Сучасна людина живе стандартами мінімуму й максимуму освіченості. Мінімум може бути визначений як межа між освіченістю й неучтвом: мінімум суспільно необхідного обов'язкового обсягу освіти, мінімум освіченості для одержання професії, мінімум освіченості для певного прошарку (класу). Максимум освіченості – це безперервний процес набуття, накопичення та відтворення освіти особою і в особі.

Освічена людина - це особистість, яка не тільки володіє системою знань, що є адекватною науковій картині світу, але й власною системою цінностей, самостійністю у думках та вчинках, вона є відкритою до діалогу й творення культури шляхом діалогічного спілкування, обміну смислами культурного саморозвитку.

4.2. Homoeducatus – новий еволюційний тип людини. В умовах глобального інформаційного суспільства XXI століття навіть у вимірах повсякденного людського життя зміни починають переважати над спадкоємністю та сталістю; вперше в історії людства покоління ідей і покоління речей змінюються у часі швидше, ніж відбувається зміна поколінь загалом. Зазнає трансформації сама парадигма людського прогресу. Його сутністю, основним виміром і основним важелем стає розвиток особистості, власне людський розвиток. Саме ця обставина визначає конкурентоспроможність кожної країни.

Необхідність своєчасного і правильного реагування на виклики епохи вимагає утвердження нової парадигми освіти. На відміну від традиційної освітньої моделі, що базувалася на простому засвоєнні та відтворенні інформації, головною метою навчання у XXI столітті стає всебічна підготовка людини до постійної зміни її соціальних ролей. Особливість сучасної людини визначається її багатомірністю, здатністю до опанування різними соціальними ролями, що має виконувати одна і та ж людина. «Багатомірність – писав Мамардашвілі – виникає в силу багатомірності часових характеристик», людина в «спектаклі» світу є і «актором, і глядачем, і автором світової драми, - щоб потім взяти зі світу, в який вона включилася, те, що може бути в систематичному і рефлексивному вигляді викладено в деякій послідовності в якості елементів, або членів, цієї картини світу». Це означає, що не можна передати людині велику кількість знань, вона сама повинна якби пройти через ці знання, привласнити їх, народити їх, зробити їх невідомою частиною власної сутності, набути морально вмотивованості до застосування цих знань. І це кардинально відрізняє сучасну людину від людини минулих історичних епох...

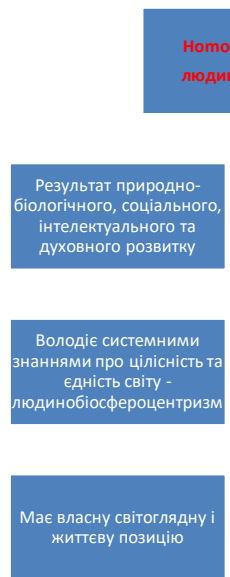
Відтак сучасна людина потребує освіти, що ґрунтується на демократичних засадах, бо тільки така освіта дає людині можливість бути готовою до швидкоплинних змінюваних умов

соціокультурного життя і професійної діяльності. Звідси - значна увага до багатомірності людини та загального розвитку особистості, її комунікативних здібностей, як то: засвоєння знань, самостійності у прийнятті рішень, критичності та культури мислення, розвитку інформаційних і соціальних навичок, що зумовило головну педагогічну ідею сучасності - освітуупродовж життя.

Глобальність нової світобудови видозмінила людину як автономний, завершальний світ у собі. Нові правила гри постіндустріального суспільства з його традиційними цінностями - влада, гроші, виробництво, – означали, що інформація на деякий час стала мірою впорядкування та поступового процесу цивілізації. Зміст і форми освіти, безперечно, є визначальними факторами розвитку суспільства. Хочдинамізм світу детермінує такий статус людини, але з новою філософією розвитку освіти буде народжуватися нова особистість, органічно адаптована до вимог часу. На противагу людині тоталітарного періоду, якій були властиві такі риси, як міфологічність, ієрархічність свідомості, нахили до ілюзій та шаблонів, пасивність, безініціативність, схильність до матеріального егалітаризму, заборони як форми спілкування, людині інформаційного суспільства притаманні активність, пошук, дослідження, ініціативність, свобода комунікації.

XXI століття потребує людини, яка буде менше пов'язана з негнучкими ідеологіями і зможе згуртувати навколо себе окремих осіб і групи однодумців, зацікавлених у загальному добробуті країни, які вмітимуть творити відкрите суспільство, будуть здатними до діалогу та консолідації. У цьому контексті роль освіти як важливого чинника об'єднання континенту, зближення культур зростатиме, адже через систему освіти формується людська свідомість: світоглядні образи, які спираються на досягнення науки, логіку мислення, зорієнтовану на доказ і обґрунтування знань. Історичний досвід людства доводить, що освічена людина здатна здолати породжені нею ж за браком компетентності та виховання проблеми. Відтак, освіта має спрямовувати зусилля не на безкінечне екстенсивне розширення і поглиблення знань, а, насамперед, використовуючи знання як інструмент, допомагати особистості творити себе.

Нині людина без належної освіти має мізерні можливості професійного, культурного, соціального і громадянського зростання. Ніколи раніше освіта не набувала такого значення в житті окремої людини, суспільства, нації і цивілізації, як це відбувається зараз. Освіта стала неодмінним атрибутом сучасності, передумовою майже всіх сфер людської діяльності: в економіці, політиці, сфері культури і науки. Вже сьогодні постало питання щодо обов'язкової вищої освіти. Глобалізація і зростаючий рівень комунікаційних зв'язків між людьми, потреба у постійній адаптації до нових умов, входження в добу інформаційних, біологічних та нано технологій, нові можливості техніки посилюють значення освіти в життєдіяльності людини.

Новий тип людини, яка постала у якості реального суб'єкта історії, немає нічого спільного з ідеєю створення «нової людини», яку Мамардашвілі назвав «...однією з катастрофічних ідей XX століття» прирівнявши її до створення «... лабораторної істоти, народженої в спеціальному алхімічному лоні «нових» (нетрадиційних) державних співтовариств».

Номоeducatus, як новий еволюційний тип людини – реальність, яка стала можливою внаслідок тривалого розвитку цивілізації. Це не означає, що усіх живучих нині на планеті Земля можна віднести до ***Номоeducatus***, навпаки, таких значно менше, але в силу свого рівня розвитку саме вони мають найбільший вплив на хід історії. Людина освічена, насамперед, вирізняється високим рівнем інтелектуального і духовного розвитку, усвідомленням рівня своєї відповідальності за долю всієї цивілізації, за екосистему планети Земля, за мирне співіснування усіх людей. Як суб'єкт історії вона чітко усвідомлює, що інформація як така ще не є знанням, і, що саме людина є джерелом інформації; а її суб'єктивність модифікує стратегії розвитку, перетворює монолог у діалог, реалізовує творчі ініціативи. Відповідно, призначення сучасної освіти полягає в тому, щоб передати людині глибокі загальнокультурні основи, розвинути її загальні здібності й задатки, здатність не тільки пристосовуватися до динамічних умов особистого, соціального і професійного життя, а й впливати на нього.

Отже, визначаючи, що освіта вже нині є беззаперечним атрибутом людини, можна твердити, що настав час ***Номоeducatus*** – компетентних, гуманних, освічених, творчих, толерантних людей, які діють на основі загальнолюдських цінностей. Людина освічена – це людина, яка відчуває себе не лише часткою певного суспільства, але й гармонійною часткою оточуючого природного і глобального світу, готова зберегти ціннісні надбання минулих поколінь, примножити і передати спадкоємцям. Освітній ідеал XXI століття – це ***Номоeducatus*** – цілісна людина, у якій усвідомлення цінностей корелюється з життєдіяльністю, яка здатна, сприймати виклики часу, діяти компетентно, свідомо і цілеспрямовано, бути лідером, який служить.

4.3. Єдність мети і результатів освіти. Загальна мета і її результати. Проміжна мета і результати освіти: грамотність, функціональна грамотність, освіченість, компетентність, високий рівень культури. Рушійною силою будь-якого розвитку, в тому числі й розвитку освіти, розвитку особистості є розв'язання внутрішніх і зовнішніх суперечностей. До *внутрішніх суперечностей* належать суперечності між:

- а) існуючими вимогами, що пред'являються до людини і її природними здібностями;
- б) наявністю певних можливостей та здатністю їх застосувати;
- в) існуючою формою колективного способу трансформації знань та індивідуальною специфікою їх засвоєння;
- г) об'єктивними вимогами і суб'єктивними завданнями та освітніми цілями кожної окремо взятої людини тощо.

Головна *зовнішня* суперечність освіти лежить у площині між новими соціальними викликами, що повсякчас постають перед суспільством, й реальними можливостями системи навчання і виховання. Як свідчить історичний шлях освіти, вона ніколи повністю не задовольняла *всі* без винятку *запити* особи і суспільства. Бажаним, відтак, результатом є максимально можлива відповідність освіти викликам і змінам. Кожне покоління людей, кожне суспільство схильні романтизувати освіту, яка «була колись», а ностальгія за «ідеальною» моделлю освіти минулого є невичерпною. Об'єктивно ж освіта, яка «була колись», неспроможна задовольнити не те що потреби майбутнього, а навіть дати адекватні відповіді на виклики сьогодення. Можливо, якраз це мав на увазі Альберт Камю, коли констатував, що «школа готує нас до життя у світі, якого не існує».

Загальна спрямованість освіти на розвиток особистості є і призначенням, і покликанням, і завданням кожної людини. У той же час кожна складова освітньої системи має свій погляд на шляхи досягнення цілей освіти, а також на його гуманістичну спрямованість. Зміст цілей освіти поширюється не лише на інформацію про сучасні науково-технічні досягнення, але, першою чергою, на інформацію гуманітарного штибу, яка формує, розвиває знання та вміння, досвід творчої діяльності особистості. Освіта є засобом передачі, а відтак способом існування культури, засвоюючи яку людина не тільки пристосовується до мінливих умов, але так само розвиває свою життєву активність, продукуючи нові культурні зміни. Це дає особі, яка навчається, можливість виходити за межі обмеженого кола, формувати власну індивідуальність і бути вільною у прийнятті рішень і відстоюванні особистих позицій. Звідси – сучасна школа як освітня інституція має стати таким освітнім простором, у якому людина набуває найважливішої компетентності – займатися самоосвітою.

Загальною метою і кінцевим результатом освіти є особистість людини, її фізичний, психічний, інтелектуальний, соціальний і моральний розвиток. Діалектична єдність стратегічної мети й результатів освіти реалізується шляхом досягнення тактичних цілей і завдань, як то:

- формування знань і розвиток здібностей і вмінь, які дають можливість особі бути цілісною, стійкою, наполегливою, готовою і здатною переборювати життєві труднощі;
- становлення характеру та відповідальності людини в тих життєвих ситуаціях, коли необхідно пристосовуватися до умов суспільного, соціального та природного середовища;
- наявність необхідних засобів і форм для реалізації особистісного та професійного зростання;
- засвоєння знань, досвіду, набуття компетентностей, необхідних для розвитку особистої свободи і автономії;
- розвиток творчої активності й становлення морально-етичних норм людини.

На шляху досягнення головної мети освіти належить досягти проміжної мети і результатів освіти: грамотності, функціональної грамотності, освіченості, компетентності, високого рівня культури.

У вузькому, прикладному, розумінні *грамотність* може розглядатися як навички людини читати і писати. У більш широкому грамотність – це певні природничо-математичні та гуманітарні знання. У давніх цивілізаціях, таких, як, наприклад, шумерській і вавилонській, грамотність була атрибутом елітної групи вчених і священників; у Греції і в Римі грамотність як писемність була значно більше поширеною, але все ж локалізувалась у колі вищих класів. Поширення ж грамотності у Європі в добу Середньовіччя привело до появи практики застосування в усній формі доказів у ході судових процесів. У цілому підвищення рівня грамотності людей сталося унаслідок значних соціальних перетворень, зокрема, протестантської Реформації, яка, крім посилення уваги до текстів Біблії, стимулювала розвиток науки. Поширення грамотності в епоху Реформації і Відродження значною мірою було прискорене розвитком друкарства, що, врешті-решт, у XIX ст. мало наслідком обов'язкову шкільну освіту у Великій Британії, Європі та США як передумови високого рівня грамотності у сучасному постіндустріальному світі.

У широкому сенсі під грамотністю розуміється не елементарна писемність людини, а її здатність спілкуватися з використанням різних соціально-контекстуальних символів. Поняття грамотності є не застиглим, а динамічним, таким, що розвивається і відображає постійні зміни у суспільстві, наприклад, розширюється за рахунок включення грамотності у сфері інформаційних і комунікаційних технологій та критичної грамотності.

Щодо функціональної грамотності, то цеступінь підготовленості людини до виконання покладених на неї або добровільно взятих на себе функцій. Функціональну грамотність складають:

- 1) елементи лексичної грамотності;
- 2) уміння людини розуміти різного роду державні акти, стосуються її, і слідувати їм;

3) дотримання людиною норм суспільного життя і правил безпеки, вимог технологічних процесів, до яких вона залучена;

4) інформаційна та комп'ютерна грамотність.

Існує й інший підхід до розуміння функціональної грамотності, що включає:

перше, вихованість людини в душі доброзичливості і дружельюбності, що забезпечує культуру спілкування; особистісно-професійну підготовленість;

друге, професійно-технологічну підготовленість.

Важливим результатом цілеспрямованої освіти особистості є її освіченість.

Освіченість – це результат інтелектуально-духовних та фізичних зусиль людини, спрямованих на виявлення та удосконалення власного Я на основі постійної взаємодії зі світом, життєвого та науково-пізнавального досвіду, що завершується формуванням особистісно значущих цінностей, світогляду та компетенцій.

Поняття освіченості не може бути сталим, на ньому позначаються час та особливості національної і регіональної культури, релігії, традицій, звичаїв, побуту. Це поняття є особистісним, адже кожен має власні критерії для його визначення. Останнє не виключає і загально прийнятого розуміння освіченості: освіченою називають людину, яка здобула освіту, засвоїла різнобічні знання, набула певного рівня культури. Категорія освіченості передбачає пов'язаність із ціннісним світом людини та формуванням її особистісного Я.

В інформаційному суспільстві знаннява парадигма поступилась першістю парадигмі освіченої людини та освіченого суспільства. Освіта –це процес набуття суб'єктивізованих знань, що відтворюються через призму особистісних цінностей особистості, цінностей особистісно аксіологізованих. З урахуванням цього освіченість може розглядатися у контексті особистісного відтворення цінностей, знань і компетенцій, що набуваються на різних етапах життя. Освіченість стає домінуючою рисою сучасної людини, оскільки людина ХХІ ст. якісно відрізняється від людини, яка жила і творила ще якихось півстоліття тому, не кажучи про більш віддалені часи, а основу цих відмінностей складає рівень загальної освіченості сучасної людини.

Освіченість, як визначальна соціокультурна риса людини, набуває всезростаючого впливу на хід цивілізаційного розвитку. На противагу людині технокогнітивної експансії, людина освічена є моральним і компетентним суб'єктом, який усвідомлює свою відповідальність перед прийдешніми поколіннями за наслідки своєї діяльності або, навпаки, бездіяльності. Відтак на зміну людині знаючій, що панувала у часи бурхливого промислового розвитку, приходить Людина освічена. Вона вже користується знаннями не як знаряддям підкорення і перетворення світу, а як засобом гармонізації свого буття із буттям Всесвіту. Людина освічена – це не володар світу, а лише одна з його рівновеликих цінностей, що вирізняється інтелектом, духовністю і культурою. Усвідомлення

людиною взаємозалежності між своєю діяльністю і змінами у навколишньому світі, які повсякчас чинять супротив ірраціональній людській діяльності, стало можливим завдяки поширенню освіти. Освіта стає одним з найбільш впливових чинників, що змінює сучасну людину та сприяє усвідомленню нею своєї моральної та інтелектуальної місії у складній ціннісній конструкції парадигми людинобіосфероцентризму.

Філософія людинобіосфероцентризму передбачає рівнозначне ставлення людини до самої себе, суспільства, природи, біосфери, космосу, що виключає будь – які преференції на зразок людиноцентризму. Зазначена ідея ще на початку ХХ ст. була сформульована відомим ученим Володимиром Вернадським. Загалом поняття освіченості досить близьке до розуміння культурності. Близьке, але не тотожне, оскільки історія знає багато прикладів, коли людина упродовж життя була взірцево культурною, але при цьому не мала формальної освіти. І навпаки, людина може мати університетську освіту, але вважати її людиною високої культури підстав немає.

Освіченість – це якість особистості, яка виявляється у прагненні до самовдосконалення (самопізнання, самовизначення, самореалізації). Вона супроводжує людину упродовж всього її життя й характеризується у значній мірі самоосвітою, джерела якої виходять за межі цілеспрямованої формальної освіти. Рівень освіченості характеризується ступенем оволодіння людиною пізнавальними засобами основних видів життєдіяльності, здатністю вирішувати стандартні життєві завдання в різних сферах життєдіяльності на основі переважно прикладних знань.

У процесі свого розвитку особистість акумулює життєвий досвід, формує систему відношень яка виявляється в особливому значенні для людини "того, заради чого" (Аристотель). Освіченість ґрунтується на індивідуальній системі цілей та ціннісних орієнтацій людини, які вибудовуються і закріплюються упродовж життя, що зумовлює неперервність освіти, а відтак - постійне нарощування освіченості. Унаслідок постійної взаємодії особи з іншими людьми та оточуючим світом формується особистісна сталість, прогнозованість поведінки, спрямованість потреб та інтересів, що визначає зрілість та морально-психологічну цілісність людини.

Одним з найбільш важливих результатів освіти є *компетентність* – наявність знань і досвіду, необхідних для ефективної діяльності людини у заданій предметній області. Поняття «компетентність» включає не тільки когнітивну і операційно-технологічну складові, але й мотиваційну, етичну, соціальну та поведінкову. Компетентність – це узагальнені способи діяльності, застосовані у якійсь сфері діяльності незалежно від предметної області; володіння відповідними знаннями та здібностями, що дозволяють людині мати обґрунтовані судження про певну галузь та ефективно діяти в ній.

Компетентність людини у будь-якій сфері діяльності – це необхідний елемент прилучення людини до культури як до глибокого, усвідомленого і шанобливого ставлення до спадщини

минулого; здатність до творчого сприйняття, розуміння і перетворення дійсності у тій або іншій сфері діяльності і відносин. Вищим проявом людської освіченості та компетентності, в царині якої найбільш повно може проявитись людська індивідуальність, є культура: гуманітарна, художня, технічна, технологічна, економічна, правова, політична. Культура як результат освіти є важливою метою і далекосяжним результатом освітньої діяльності, на основі якого формується менталітеті духовність особистості й соціуму; який є квінтесенцією культури. У менталітеті віддзеркалюються сутнісні ознаки світосприйняття, світогляду поведінки людини, мотивація її вчинків, ставлення до різних сторін життя суспільства.

4.4. Особистість людини як результат освіти. Результатом і якісною характеристикою освіти є особистість, цілісність її духовної, фізичної складових, що знаходить вплив в культурі особистості, ставленні до людини, природи, суспільства, самого себе. Освіта є найбільш важливою частиною процесу формування особистості. Філософська ідея освіти пов'язана з ідеєю становлення і розвитку людини як цілісності та універсальності. Підставою цього процесу є усвідомлення не самодостатності, незавершеності людини й внутрішньо притаманної їй здатності перетворювати себе.

Провідною тенденцією процесу формування особистості під впливом освіти є рух від ідеї, образів, культури людини - до людської індивідуальності. На відміну від традиційного розуміння освіти з його орієнтацією на абстрактну «людину взагалі», суб'єкт-суб'єктна освіта спрямовується на відкрите, само організоване становлення і розвиток людини. Як наголошував відомий педагог, філософ і громадський діяч Пауло Фрейре, «вся освітня діяльність вимагає існування «суб'єктів», які, навчаючи інших, навчаються самі й одночасно, навчаючись – навчають». Сучасні освітні моделі в якості підстави освіти і динамічного ядра особистості визначають людську індивідуальність як творчий, вільний, цілісний соціоприродний прояв людини.

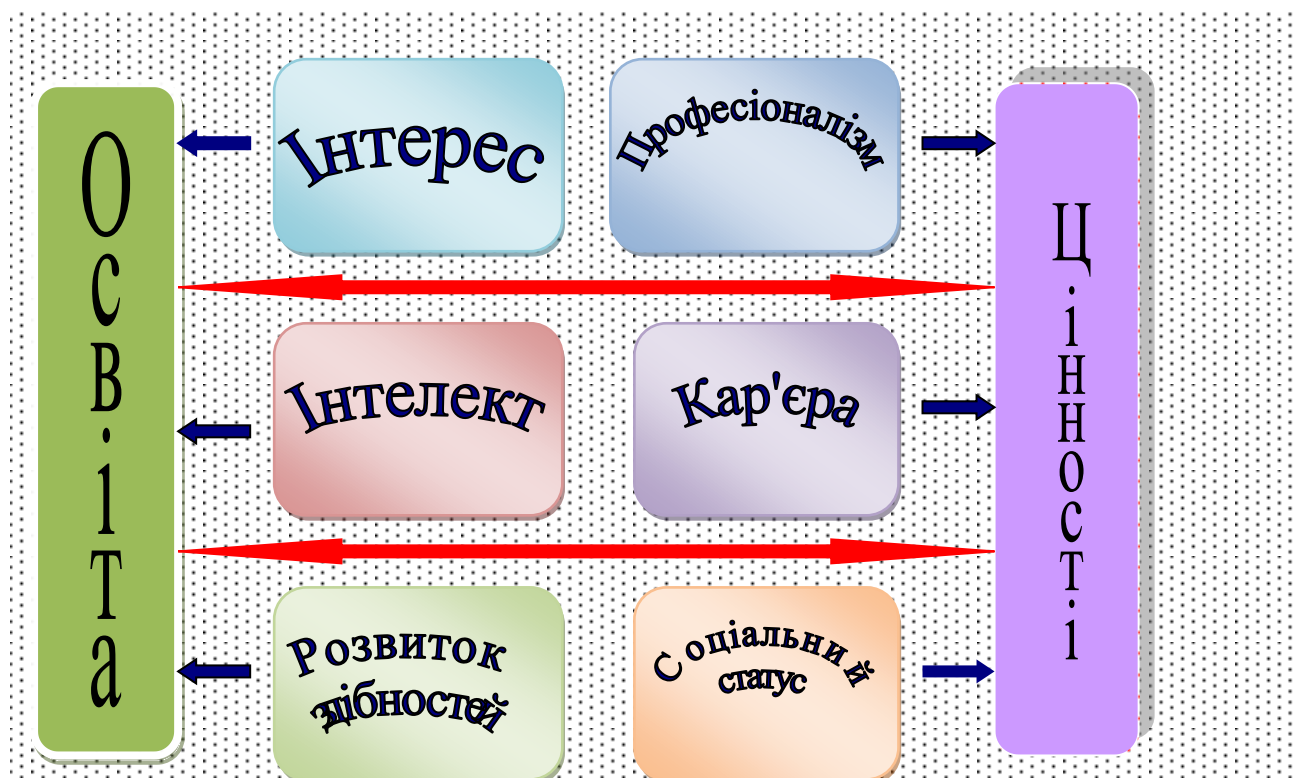
Власне, освіта є не чим іншим, як процесом становлення людської індивідуальності засобами розширення особистісного знання, вільного, свідомого, відповідального морального вибору й творчої активності. Оскільки в особистості як суб'єкт-суб'єктному складнику освіти проявляється багатомірний потенціал людини, який реалізується в суспільстві, соціальному й особистому житті, культурі, оскільки в процесі освіти відбувається поступальна інтеграція соціального і культурного взаємозв'язків особистості.

Найбільш пріоритетною цінністю, яка забезпечує прогрес суспільства, є освіта. Роль освіти в постіндустріальному світі тим більш важлива, чим більше людина змінює світ довкола себе. Весь історичний процес є процесом освітнім, а освіта – способом формування людини усередині суспільства.

Освіта творить з людини особистість; особистість, врешті-решт, є інтегративним підсумком освіти людини. Багато особистісних рис людини визначаються не тільки й не стільки її природними характеристиками, скільки набутими в процесі освіти у широкому сенсі цього поняття. Освіта об'єктивно спрямована на корегування особистості й формування певних її якостей.

Результат цього процесу залежить і від освітнього середовища, структури знань, технологій освіти, виховних процесів, і від цілеспрямованості й умотивованості людини. Освічена особистість набуває таких моральних якостей, які дають їй можливість чинити так, як підказує сумління; корегувати поведінку згідно з інтересами суспільства, держави; досягати своїх особистих цілей у нерозривному зв'язку з суспільними. Саме така поведінка свідчить про моральну зрілість людини, у якої визначені моральні правила стали частиною її духовного світу; сумління не дозволяє їй здійснювати вчинки, несумісні з внутрішніми переконаннями. Освіта також сприяє подоланню штучної відокремленості вузькопрофесійних природничих, економічних і техніко-технологічних знань від людинознавчих.

Опанування гармонії відносин Людини суспільної з Людиною природною є наріжним каменем сталого розвитку. Звідси – нагальним завданням освіти має стати орієнтація на пізнання людини в єдності природного, суспільного, індивідуального і духовного. Самопізнання – це не лише перший крок до мудрості, але й суттєва передумова сталого розвитку, адже осмислення ролі й місця людини у природі й космосі, що, як і людина, є також само організованими системами, сприятиме пізнанню сутнісних основ їх буття у Всесвіті.

Освіта як результат фіксує факт привласнення особистістю всіх тих цінностей, які народжуються в процесі освітньої діяльності. Вона включає в себе такі поняття як грамотність, освіченість, професійна компетентність, культура, менталітет. У сучасному розумінні в освіченій особистості повинні знайти своє втілення найважливіші об'єктивні характеристики та параметри природи, суспільства, людини, її духовні, моральні особистісні підвалини і орієнтири, а також способи пізнання цих характеристик і параметрів у природному поєднанні зі ставленням людини до них.

Особистість – це людина, яка постійно збагачує та підвищує свій освітній потенціал. Тут освіченість особистості – це її грамотність, доведена до суспільно й особистісно необхідного максимуму, особистісні освітні надбання людини. Освіченість передбачає в особистості широкий світогляд й обізнаність щодо найрізноманітніших питань життя людини і суспільства. Професійна компетентність людини визначається рівнем власне професійної освіти, досвідом та індивідуальними здібностями людини, її прагненням до освіти упродовж життя і самовдосконалення, творчим і відповідальним ставленням до справи.

Визначальними чинниками соціальної адаптації людини є панівні суспільні цінності, морально-психологічний клімат у суспільстві та ціннісні орієнтації особи, яка адаптується. У процесі адаптації цінності та ціннісні орієнтації виступають як основа механізмів регуляції соціальної поведінки особи, її саморегуляції. Також слід урахувати, що ціннісна структура свідомості людини постійно перебуває у розвитку; суттєвий вплив на неї справляє розмаїття процесів, що відбуваються в суспільстві.

Отож, процес соціальної адаптації людини до динамічного середовища складається під впливом значної кількості різноманітних чинників, які різняться за походженням, складністю, ступенем і спрямованістю впливу на цей процес. Сукупність чинників, що детермінують творення засобами освіти особистості, умовно можна поділити на дві групи:

- *перша* базується на індивідуальних психологічних параметрах особистості й формує її індивідуальні особливості (потреби, мотиви, інтереси, інтуїцію, рівень домагань) та соціальних «ресурсах», тобто тих об'єктивних умовах, що характеризують індивідуальні можливості людини (вік, стать, освіта, соціальне походження, соціальні зв'язки тощо);
- *друга* безпосередньо визначає рівень розвитку соціальної спільноти, соціального середовища певної особи, систему відносин.

Гуманістичний принцип освіти заснований на визнанні права і здатності людини диктувати собі власний моральний закон. За І. Кантом, це принцип автономності, який, застосований до освіти, не допускає прямого впливу на людину, «формування» її досвіду, позиції, властивостей. Тут доречно говорити лише про процеси «становлення» цих характеристик людини або про формування їх як об'єктивний процес. За такого підходу знаходить обґрунтування розуміння освіти як становлення людини, набуття нею себе, свого Я– неповторної індивідуальності, духовності, творчого потенціалу. Сприяти освіченості особистості у цьому сенсі– означає допомогти їй стати суб'єктом

культури, історичного процесу, власного життя, тобто навчити життєтворчості. Якщо особистість – це визначеність позиції людини у відносинах з іншими, то індивідуальність – визначення власної позиції в житті, це зустріч із самим собою як з *іншим*.

4.5. Критерії результатів освіти. Якість освіти як критерій освіти. Суспільний вимір результатів освіти. Проблема якості освіти є наріжним каменем у реформуванні національних освітніх систем, що розпочалося наприкінці ХХ ст. і відбувається нині в багатьох країнах світу, серед яких і Україна. Саме якісні показники розвитку освіти визначають ефективність суспільного поступу держав в умовах глобалізації світу та підвищення їхньої конкурентної боротьби за якість життя своїх громадян. Якість освіти як соціально-педагогічне явище можна розглядати у двох площинах:

- 1) теоретико-методологічній;
- 2) практичній.

З точки зору теоретико-методологічного підходу при оцінюванні якості освіти наголос робиться на концептуальних засадах визначення й оцінювання якості освіти як категорії, що визначає досконалість функціонування освітніх систем.

Як політична категорія якість освіти акумулює в собі засади освітньої політики держави на певному етапі її розвитку й основні стратегічні лінії розвитку національної системи освіти в контексті світових тенденцій.

Як соціальна категорія вона відображає суспільні очікування й ідеали освіченості, а також окреслює загальні цілі освіти, законодавчо визначені й нормативно закріплені у законодавстві та в освітніх стандартах.

Як категорія управління якість освіти визначає стратегії впливу на певні показники функціонування освітньої системи та обирає можливі шляхи змін і її розвитку.

Критерії оцінки якості освіти – це показники і ознаки, на підставі яких оцінюється якість освіти: адекватність відображення потреби особистості, суспільства і держави в загальному освіті в основоположній системі вимог стандартів; умови реалізації освітніх програм та їх відповідність вимогам стандартів; ресурсне забезпечення освітнього процесу (у тому числі - його кадрове забезпечення) і їх відповідність вимогам стандартів; реалізовані в освітньому процесі та досягаються учнями результати освоєння основних загальноосвітніх програм та їх відповідність запланованим результатам як на рівні вимог стандартів, так і на рівні його ресурсного забезпечення.

Найважливішими критеріями якості освіти сьогодні вважаються:

- **актуальність освіти**, тобто затребуваність на ринку праці. **Актуальність освіти** визначається економічними умовами і станом ринку праці. В ідеалі, освіта мала б відповідати не тільки сьогоднішнім вимогам економіки, але випереджати їх;

- **якісне навчання**, що означає не стільки обсяг і рівень набутих знань, скільки вміння і можливість ці знання застосовувати на практиці, наявність навичок самостійного пошуку та аналізу інформації, здатність приймати власні відповідальні рішення;

- **визнання освіти**, тобто відповідність національних вимог, стандартів і результатів освіти міжнародним стандартам якості освіти.

Встановлення результатів освіти, зокрема запланованих і впроваджуваних реформ, змін у сфері освіти, може здійснюватись за такими критеріями:

1. **Доцільність** (відповідність інтересам цільових груп в системі освіти; розширення доступу до освіти).

2. **Здійсненність** (політична доцільність, практичні методики впровадження, економічна ефективність).

3. **Доречність** (орієнтація послуг, дотримання прав усіх груп, конфлікт інтересів, податкова відповідальність).

4. **Публічність** (громадське обговорення, повна і неупереджена експертиза, розкриття отриманих даних).

5. **Точність** (документація програми реформування, аналіз навколишнього оточення, опис цілей і завдань, виправдані джерела інформації, достовірна інформація, що заслуговує довіри, аналіз кількісної інформації, аналіз якісної інформації, обґрунтовані висновки, неупереджене складання звіту про результати, можливості для корегування).

6. **Наступність** (пов'язаність із попередніми реформами в системі освіти, продовження і корегування попередніх змін в інтересах тих, хто навчається).

Зурахуванням існуючої в Україні системи освіти при аналізі освітньої політики слід ураховувати наступні показники:

- **зміст освіти** (навчальні плани, навчальні програми, відповідність до потреб особистості, суспільного розвитку і ринку праці, відповідність до програм міжнародних порівняльних досліджень);

- **педагогічні кадри** (підготовка і підвищення кваліфікації, оплата праці)

- *фінансове забезпечення системи освіти* (видатки у відсотках від ВВП, співвідношення державних і приватних коштів, вартість навчання одного учня (студента) тощо)
- *навчальне середовище* (підручники, обладнання, інформаційно-комунікаційні технології, стан будівель і т.д.)
- *організаційна модель* (форми навчання, автономія закладів, тривалість навчання)
- *освітні результати* (відповідність встановленим державним стандартам, місце у міжнародних порівняльних дослідженнях навчальних досягнень, успішність переходу на наступний етап навчання, успішність на ринку праці).

Якість освіти – це затребуваність набутих знань у конкретних умовах їх застосування для досягнення конкретної мети та підвищення якості життя. Якість знань визначається їх фундаментальністю, глибиною та затребуваністю у практичній діяльності особи після закінчення навчання. Освіта є найважливішою сферою соціального життя. Саме освіта формує інтелектуальний, культурний, духовний стан суспільства. Зміст освіти та її спрямованість відображають освітні програми та стандарти.

Підхід до розуміння якості освіти можна представити у вигляді такої послідовності:

Носій знань → Передача знань → Одержувач знань → Сприйнятливність методик передачі знань
→ Фундаментальність знань → Затребуваність набутих знань → Набуття нових знань.

Якість освіти визначається насамперед якістю модераторів освітнього процесу (вчителів, професорсько-викладацького складу), які за допомогою різних методик організують суб'єкт-суб'єктний процес навчання. Як писав у своїй книзі «Сили змін. Вимірювання глибинних освітніх реформ» Майкл Фуллан, «прогресивні лідери – це ті, які безперервно бачать себе творцями, а не лицарями хрестових походів. Багато із найкращих зусиль...провалились тому, що ті, хто був на чолі, збули про перше правило навчання: люди вивчають те, що їм потрібно, а не те, що хтось вважає за потрібне». Науково-технічний прогрес приводить до появи нових засобів і предметів праці, нових виробничих й інформаційних технологій. Тому потрібна безперервна освіта з метою набуття нових знань та їх застосування у професійній діяльності. В сучасних умовах реальною необхідністю є безперервна освіта.

Система управління якістю в освіті будується на наступних принципах:

- розуміння та виконання вимог до освіти з урахуванням досягнень науково-технічного прогресу і міжнародних стандартів;

- орієнтація на споживача, оскільки жорстка конкуренція на ринку праці вимагає мобільності та динамічності системи менеджменту;
- постійне удосконалення освітнього процесу з урахуванням результатів його моніторинг.

На підставі такого підходу до розуміння якості освіти, можна виділити наступні блоки показників якості:

- якість підготовки педагогів;
- стан ресурсів навчального закладу;
- мотивація викладацького складу;
- якість навчальних програм;
- якість інфраструктури;
- якість знань;
- впровадження інновацій;
- затребуваність випускників та їх конкурентоспроможність на ринку праці;
- досягнення випускників.

Ключовою, нарівні з особою, яка навчається, постаттю в освітньому процесі є педагог. Тому політика забезпечення якості починається з формування педагогічного колективу. У сучасній освіті, однією з особливостей якої є дистантність, тобто наявність відстані між особами, які навчаються і навчальним закладом, завдання педагога змінюються. Він все менше виступає у ролі ретранслятора інформації, і все більше займається координацією навчального процесу, консультує, керує навчальними проектами, удосконалює навчальний курс, підвищує свою кваліфікацію. Освітній процес стає високотехнологічним, у ньому використовуються досягнення інформаційних і телекомунікаційних технологій. Але якість освіти залежить також від мотивації персоналу. У педагогів повинен бути відповідний соціальний статус, що забезпечить привабливість педагогічної діяльності.

Важливе місце в глобальному освітньому процесі посідає особа, яка навчається. Якість освіти визначається фундаментальністю знань і стійкістю набутих компетентностей людини, глибиною та затребуваністю їх після закінчення того чи іншого етапу освіти. Якість освіти – це завжди затребуваність набутих особою знань у конкретних умовах і місцях їх застосування для досягнення конкретної мети та підвищення якості життя.

Відтак, якість освіти слід розглядати як багатомірне поняття. До розкриття цього поняття доцільно підійти з позицій процесного підходу, який застосовується при розробленні системи менеджменту якості з метою підвищення задоволення запитів споживачів освітніх послуг. Освіта також відіграє важливу роль у соціальній диференціації і соціальній мобільності. У традиційних суспільствах основними «каналами» соціальної мобільності й чинниками соціальної диференціації були соціальне походження та особисті зв'язки. Тепер же освіта стає більш доступною і її роль у цих процесах підвищується, з'являється більше можливостей за допомогою освіти досягти помітного становища в суспільстві.

У постіндустріальному суспільстві на перший план висувається сфера послуг, пріоритетними стають знання, отримання і поширення інформації. Бурхливий розвиток глобальних інформаційних мереж кардинально змінює життя багатьох людей. З'являється нова соціальна спільність – інформаційне співтовариство, або так званий кібернетичний простір, якому притаманні відкритість, зрілість суспільних зв'язків, наявність дієвого громадського думки. Людство досягло такого рівня розвитку, коли є підставистверджувати: сучасна цивілізація все більше стає цивілізацією Homo educatus. Саме Людина освічена стала головним суб'єктом сучасності, яка визначає вектори розвитку людства.

Питання для самоконтролю

1. *Доведіть*, що поняття «освічена людина» є культурно-історичним.
2. *Сформулюйте власне визначення* поняття «освіченість».
3. *Поміркуйте*, які нові глобалізаційні виклики стоять перед людиною у XXI столітті?
4. *Висловіть свою думку* щодо того, як досягнення проміжних результатів впливає на реалізацію загальної мети освіти?
5. *Проаналізуйте* поданий у лекції підхід, що розкриває послідовність реалізації якісної освіти (носії знань – передача знань – одержувач знань – і т.д.). *Доведіть*, що вилучення будь-якого компонента зумовить неможливість реалізації якісної освіти.
6. *Проаналізуйте* показники якості освіти. *Обґрунтуйте* їх доцільність.
7. Використовуючи 10-бальну шкалу, *оцініть* за показниками якості власної освіти (у школі / вузі).

Література

1. Арістотель. Нікомахова етика / Арістотель ; [пер. з давньогрецької В. Ставнюк]. – К.: «Аквілон - Плюс», 2002. – 480с.
2. Арістотель. Політика / Арістотель ; [пер. з давньогр. та передм. О.Кислюка]. – К.: Основи, 2000. – 239с.

3. Аристотель. Сочинения в четырех томах / Аристотель ; [пер. с древнегреч.; общ. ред. А. И. Доватура]. – М.: Мысль, 1983. – 830 с. – (Филос. Наследие).
4. Беседы и суждения Конфуция. – СПб.: ООО «Издательство «Кристалл»», 1999. – 1120с., ил. – (Б-ка мировой лит.).
5. Вернадский В. И. Размышления натуралиста: В 2-х кн. / В. И. Вернадский. – М.: Наука, 1975. – Кн. 1: Пространство и время в неживой и живой природе.– 175 с.; / В. И. Вернадский ;[послесловие И. В. Кузнецова и Б. М. Кедрова]. – М.: Наука, 1977. – Кн. 2: Научная мысль как планетарное явление. –191 с.
6. Дао де цзин / Пер. с кит.доктора философ. наук Ян Хин-шуна. –[изд.2-е, доп. и испр.]. – Алматы: Жетижагы, 2004. – 104с.
7. Кант И. Критика чистого разума / И. Кант ;[пер. з нім. І. Бурковського]. – К.: Юніверс, 2000. – С. 504 с. – (Філософська думка). – Прим.: с. 483 – 490. – Слов.: с. 491 – 494.
8. Кант И. Ответ на вопрос: Что такое просвещение? / И. Кант // Сочинения в восьми томах. – М.: Чоро 1994. –Т.8. – С. 29 – 37.
9. Кант И. Педагогика / И. Кант // Трактаты и письма. – М.: Наука, 1980. – С. 445 –504.
10. Кремень В.Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі / В.Г. Кремень. – [2-е вид.]. – К.: Т-во «Знання» України, 2010. – 520 с.
11. Огнев'юк В. О. Багатомірна людина. Епоха трансформацій. Освіта / В. О. Огнев'юк // Розвиток особистості в умовах трансформаційного суспільства : матер. Міжнарод. наук.-практ. конф., 13 груд. 2012 року / М-во осв. і науки, молоді та спорту України, Київ. ун-т ім. Б Грінченка, Благод. фонд сприян. розв. осв. ім. Б. Грінченка ; [редкол.: В. О. Огнев'юк, Л.Л. Хоружа, О.В. Безпалько, Н. М, Віннікова]. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. – 448 с. – С. 7–14.
12. Огнев'юк В. О. Проблеми та перспективи оцінювання якості української освіти / В. О. Огнев'юк // Моніторинг якості освіти: теорія та практика : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції [редкол. : В. О. Огнев'юк, Л. Л. Хоружа та ін.]. – К.: КМПУ імені Б.Д. Грінченка, 2009. – С.6 – 9.
13. Платон. Держава / Платон ;[пер. з давньогр. Д.Коваль]. – К.: Основи, 2000. – 355с.
14. Платон. Діалоги / Платон ;[пер. з давньогр. Й. Кобів, У. Головач та ін.]. – К.: Основи, 1999. – 395с.
15. Фрейре П. Образование как практика освобождения / П. Фрейре – М.: Просвещение, 2006.

16. Фуллан М. Сили змін: Вимірювання глибини освітніх реформ / М. Фуллан ; [переклали з англійської Галина і Роман Шиян]. – Л. : Літопис, 2000 – 272 с.